

Znanstveni posvet ob razstavi
Knjiga. Znanje. Razum.
Od protestantizma do razsvetljenstva
(1500–1800)

Program in povzetki referatov

7. in 8. oktober 2020
Konferenčna dvorana, Mestni muzej Ljubljana,
Gosposka 15, Ljubljana

Knjiga. Znanje. Razum.
Od protestantizma
do razsvetljenstva
(1500–1800)

Znanstveni posvet ob razstavi
Knjiga. Znanje. Razum.
Od protestantizma do razsvetljenstva
(1500–1800)

Program in povzetki referatov

---

7. in 8. oktober 2020

Knjiga

ZNANJE

RAZUM

Knjiga. Znanje. Razum.
Od protestantizma
do razsvetljenstva
(1500–1800)

Na muzejski razstavi damo na ogled predvsem materialne preostanke preteklosti, ki naj bi govorili sami zase ali kot simboli. Večinoma je besedilni del zmanjšan na najbolj nujne podatke, zato razstavo navadno spremlja katalog s širšo razlago obravnavanega obdobja, védenje razširimo z različnimi tematskimi predavanji in vodstvi po razstavi.

Ob razstavi Knjiga. Znanje. Razum. smo pripravili znanstveni posvet, na katerem sodelujejo raziskovalci iz različnih ustanov s področja zgodovine, medicine, prava, umetnostne zgodovine, jezikoslovja in teologije, etnologije in naravoslovja.

Uvodničar simpozija dr. Marko Štuhec bo razpravljajl o razumu, ki so ga na prvo mesto postavili izobraženci zgodnjega novega veka v svojih konceptih in razmislekih, ko se je »del vednosti o svetu, naravi in človeku oblikoval na novih temeljih«. O upravnem sistemu bomo dobili odgovor na vprašanje o zastopanosti posameznih deželnih stanov med kranjskimi deželnimi poverjeniki.

Nova spoznanja prinaša raziskava o reformaciji: kje je bil v resnici tiskan Trubarjev Katekizem? Uporaba slovenske besede v javnem življenju je bila širša, kot si mislimo, uveljavljanje baročnega sloga v mestu pa vseobsežno. Več referentov bo razmišljalo o vlogi žensk: kakšen je bil njihov položaj po prvem ljubljanskem Malefičnem redu (Kazenskem zakoniku); o ženskah v tiskarskem poslu in ženskah kot bralkah; o prvi ženski na habsburškem prestolu, Mariji Tereziji, in njeni ustanovi Terezijanišču; več tudi o ženskih ročnih delih in pomembnem priročniku o usegarstvu oziroma porodništvu v slovenskem jeziku.

V kakšnem življenjskem okolju so nekdam gospodarili in bivali? Kaj vemo o zgodovini travnikov in pašnikov ter o poznavanju favne nasploh? Za prebivalstvo je bilo mesto kot gledališka kulisa ob dednih poklonih cesarjev. Na novo bo izdelan poskus ikonografske interpretacije stenskih poslikav na gradu Križ pri Komendi. Poznamo barona Žigo Zoisu kot lastnika tovarne beloprstene keramike? Turjačani so znani kot vojaki in kulturni ustvarjalci, na posvetu pa bo

predstavljen Turjačan kot dober gospodar in družinski oče. Ljubljančani so ljubili gledališče in potujoče skupine, zato tudi o tem. O vseh teh dogodkih, stanjih in procesih, novih odkritjih ter razmislekih, ki osvetljujejo zgodovino Ljubljane in Kranjske v zgodnjem novem veku, bo tekla beseda na posvetu.

Iskrena zahvala vsem referentom, ki so se odzvali našemu vabilu!

Irena Žmuc

Program

Sreda, 7. oktober 2020

09.30–09.45

pozdravi: Blaž Peršin, Irena Žmuc

09.45–10.15

uvodničar: Marko Štuhec

Paradigme vednosti v evropskem zgodnjem novem veku

10.15–10.45

odmor za kavo

---

moderatorica

Irena Žmuc

10.50–11.10

Marko Kambič

Kazenskopravni položaj žensk v zgodnjem novem veku skozi prizmo ljubljanskih malefičnih svoboščin

11.10–11.30

Vincenc Rajšp

Trubarjev "Catechismus" natisnjen v Schwäbisch Hallu, med vrstniki v Evropi

11.30–11.50

Anja Dular

Ženske in knjige: tiskarke, prodajalke knjig, bralke

11.50–12.10

Matevž Košir

Zastopanost posameznih deželnih stanov med kranjskimi deželnimi poverjeniki

12.10–12.30

razprava

12.30–13.30

kosilo za dnevne predavatelje

13.30–14.30

ogled razstave

odmor za kavo

---

moderatorica

Mojca Ferle

14.30–14.50

Miha Preinfalk

Med dolgovi in družino – oporoča Herbarda Turjaškega

14.50–15.10

Žiga Zwitter

Znanje in neznanje v knjigah in glavah: po sledih intelektualne zgodovine travnikov in pašnikov na jugovzhodu Alp v 16. in zgodnjem 17. stoletju

15.10–15.30

Metod Benedik

Pridigarska dejavnost kapucinov - Janez Svetokriški

15.30–16.00

razprava

Četrtek, 8. oktober 2020

---

moderatorica

Irena Žmuc

09.30–09.50

Stanislav Južnič

Vodilni slovenski razumnik iz Bohinja ob zatonu 18. stoletja

09.50–10.10

Vanja Kočever

Kranjske dedne poklonitve v zgodnjem novem veku

10.10–10.30

Boris Kryštufek

Triumf neznanja: Zgodovina narave na Slovenskem

10.30–10.50

Štefan Vevar

Gledališče na Slovenskem med renesanso in razsvetljenstvom

10.50–11.10

odmor za kavo

11.10–11.30

Mojca Ferle

Ženska ročna dela: vzgoja in prestiž

11.30–11.50

Matej Klemenčič

Podoba baročne Ljubljane v umetnostni zgodovini

11.50–12.10

Ana Pokrajac Iskra

Stenske poslikave glavne dvorane gradu Križ pri Komendi

12.10–12.30

razprava

12.30–14.00

kosilo za dnevne predavatelje

---

moderatorka

Ana Pokrajac Iskra

14.00–14.20

Irena Žmuc

Collegium Theresianum, Terezijanišče, in Ksaver grof Auersperg

14.20–14.40

Mateja Kos

Žiga Zois in keramika

14.40–15.00

Zvonka Zupanič Slavec

Umiranje na porodni postelji: prva zdravstvena - babiška - knjiga
v slovenskem jeziku

15.00–15.30

razprava

15.30–16.00

odmor za kavo

16.00

zaključki posveta

36

Титулът „Св. Елизабет“ е вписан в катедралния архив, 1870 г.

35

Титулът „Св. Елизабет“ е вписан в катедралния архив, 1870 г.

34

Титулът „Св. Елизабет“ е вписан в катедралния архив, 1870 г.

52

Титулът „Св. Елизабет“ е вписан в катедралния архив, 1870 г.

45

South, Ukraine
SHALYPA PAVLO
FRONCHAK
Petrovskiy, 1988

44

Denmark, Italy
AGOSTA
Veneziano, 1988

43

Belgium, Austria
ANTONIO MORILLAS
FASCINANTE
Wien, 1988

Marko Štuhec

docent, dr., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
marko.stuhec@ff.uni-lj.si

Paradigme vednosti v evropskem zgodnjem novem veku

Razum je kot zanesljivo sredstvo zanesljivega spoznanja in motor sprememb svoje odlikovano mesto dobil v konceptih in razmislekih izobražencev v času, ki ga zgodovinarji opredeljujejo kot zgodnji novi vek. V tem obdobju, v grobem zamejenem s koncem 15. in koncem 18. stoletja, je prišlo v Evropi do precejšnjih strukturnih sprememb, ki so pripravljale moderno dobo. Med dejavnike, ki so se spreminjali in so se spreminjali, sodi tudi znanje. To se ni le povečalo, temveč tudi paradigmsko spremenilo. Seveda ne vse znanje, toda del vednosti o svetu, naravi in človeku se je oblikoval na novih temeljih. Sholastično paradigmo je postopoma nadomestila humanistična paradigma, slednjo pa je nadgradila in preoblikovala paradigma znanstvene revolucije in razsvetljenstva, ki je kot enakovredno sestavino vsebovala tudi praktične, tehnične vednosti ter bila namenjena širšim slojem prebivalstva. Velja pa poudariti, da paradigma, ki se je sicer v samopredstavitvi utemeljevala na razumu, ni bila razumna, sholastična paradigma pa nerazumna. Obe sta uporabljali isti razum. Vendar je ena z razumom avtoritete rušila, druga pa jih je potrjevala.

Marko Kambič

izr. prof. dr., Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani
marko.kambic@pf.uni-lj.si

Kazenskopравни položaj žensk v zgodnjem novem veku skozi prizmo ljubljanskih malefičnih svoboščin

Ljubljanske malefične svoboščine so privilegij, s katerim je vladar Maksimilijan I. leta 1514 ljubljanskim meščanom podelil pravico do samostojnega sojenja in izvrševanja obsodb v primeru težkih kaznivih dejanj (imenovanih Malefiz). Po vsebini predstavljajo skupek pravnih pravil, ki urejajo postopek kazenskega pregona in hkrati določajo kazniva dejanja ter kazni zanje. Svoboščine štejemo med prve samostojne uzakonitve kazenskega prava v Evropi. Kot pomemben razvojni člen Ljubljano izjemno zgodaj postavljajo na evropski pravni zemljevid. S tako častitljivo pravno tradicijo se namreč poleg Ljubljane lahko pohvali le nekaj teritorijev v nekdanjem cesarstvu. Analiza nomotehničnega pristopa svoboščin z vidika naslavljanja možnih storilcev pa tudi žrtev posameznega kaznivega dejanja pokaže raznoliko sliko. Poleg zgolj moških (npr. mož, morilec, izdajalec) ali ženskih (npr. ženska, hčer, devica) samostalnikov zakonodajalec uporablja tudi spolno nevtralne izraze (npr. kdor, vsakdo, oseba) ter ponekod tudi moško in žensko poimenovanje skupaj (npr. eden ali ena, tisti ali tista, moški ali ženska). Omenjena analiza nam nudi osnovo za ugotavljanje položaja ženske v zgodnje novoveškem kazenskem pravu.

Vincenc Rajšp

dr., Slovenski inštitut na Dunaju

vincenc@rajsp.si

Trubarjev "Catechismus" natisnjen v Schwäbisch Hallu, med vrstniki v Evropi

Po znanstvenoraziskovalnem trudu Helmut Claus ugotavlja, da prvi dve slovenski knjigi avtorja Primoža Trubarja nista bili, kot je veljalo od izida dela Cristiana Friedricha Schnurrerja v knjigi Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert (Tübingen, 1799) natisnjeni v od Rothenburga 200 km oddaljeni Morhartovi tiskarni v Tübingenu, temveč v 73 km oddaljeni tiskarni Petra Frentza v Schwäbisch Hallu.

Na tesne stike Primoža Trubarja z mestom Schwäbisch Hall v času delovanja v Rothenburgu na Tauberi kaže med drugim tudi prvo Trubarjevo ohranjeno pismo iz Kemptena učitelju Jerneju Holdenriedtu v Schwäbisch Hallu.

Anja Dular

dr., bibliotekarska in muzejska svetnica v pokoju
anja.dular@nms.si

Ženske in knjige: tiskarke, prodajalke knjig, bralke

Knjiga je, poleg kovancev, najštevilnejši in najpomembnejši človekov izdelek, je priča civilizacije. Zgodovina njenega razvoja sega daleč v obdobje pred začetkom našega štetja. Zgodnji novi vek je v njen razvoj prinesel novo tehnologijo – tisk, ki je omogočil nesluten razvoj, tako v produkciji knjig kot tudi širjenju miselnih tokov, novih idej. Ženske niso bile le zveste bralke, ampak tudi soustvarjalke knjig. V tiskarskih družinah so bile vključene v delovni proces. S stališča tiskarske dejavnosti je pomembno tudi, da so kot vdove (število vdov je bilo glede na zdravju škodljivo delo s svinčnimi črkami precej večje kot v katerikoli drugi dejavnosti) dedovale tudi tiskarske privilegije in mojstrstvo, čeprav formalne izobrazbe za ta dela niso mogle imeti. Pogosto so ob tiskarnah delovale tudi knjigarne, tudi tu je bilo delo dam nepogrešljivo. Predstaviti želim delež žensk v zgodovini tiskarstva in knjigotrštva na Kranjskem. Ženske bralke so sicer anonimne, a prek ponudbe knjigarn spoznamo tudi njih oziroma njihov odnos do knjige.

Matevž Košir

dr., arhivski svetnik, Arhiv Republike Slovenije
matevz.kosir@gov.si

Zastopanost posameznih deželnih stanov med kranjskimi deželnimi poverjeniki

V 16. stoletju sta se organizacijska in upravna struktura kranjskih deželnih stanov izgrajevali in vse bolj ustalili. Najštevilčnejši del struktur je bil namenjen skrbi za deželne finance oziroma, kot so sami zapisali, za deželno ekonomijo. Ta je sledila predvsem vse bolj zapletenemu usklajevanju prihodkov in izdatkov. Posebno pozornost so namenili pobiranju davkov in drugih pristojbin. Na podlagi dogovorjene odobritve so stanovi velik del pobranega denarja odvajali deželnemu knezu. Ta denar je bil namenjen predvsem za obrambo dežel in druge prevzete obveze. Del denarnih sredstev je dežela namenila še za druge namene, vse od deželnega zdravstva do financiranja tiska knjig, kot je bil na primer Dalmatinov prevod Biblije. Deželni uradniki so ob nastopu službe zaprisegli, da bodo pri svojem delu poleg deželnih koristi skrbeli tudi za blaginjo dežele, katere razumevanje je postajalo vse bolj kompleksno.

Miha Preinfalk

dr., višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU
mpreinfalk@zrc-sazu.si

Med dolgovi in družino – oporoka Herbarda Turjaškega

Herbard Turjaški se je v zgodovino po eni strani zapisal predvsem s svojim vojaškim udejstvovanjem proti Turkom in po drugi s podpiranjem protestantizma. Njegova tragična smrt septembra 1575 je na Kranjskem sprožila množično žalovanje. Manj znano pa je, da je Herbard aprila 1575, pol leta pred smrtjo, napisal oporoko, s katero je uredil svoje premoženjsko stanje. Najprej je naredil seznam vseh svojih dolgov in prihodkov, nato so na vrsto prišle družinske zadeve. Skrb za dušo, ki je bila v poznejših oporokah na prvem mestu, je v njegovem primeru precej obstranska. Zato njegova oporoka deluje zelo posvetno in ga bolj kot bojavnika in protestanta prikazuje v manj poznani vlogi skrbnega gospodarja in družinskega očeta.

Žiga Zwitter

docent, dr., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
ziga.zwitter@ff.uni-lj.si

Znanje in neznanje v knjigah in glavah: po sledih intelektualne zgodovine travnikov in pašnikov na jugovzhodu Alp v 16. in zgodnjem 17. stoletju

Predavanje obravnava aktualno temo intelektualne okoljske zgodovine. Na podlagi podatkov iz treh tipov knjig (agronomskega priročnika, knjig sodnih zapisnikov in urbarjev), postavljenih v kontekst nadaljnjih virov, analizira znanje zemljiških gospodov in gosposčinskih uradnikov ter znanje podložnikov o travnikih in pašnikih v 16. in zgodnjem 17. stoletju. Čeprav smo v *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* še leta 2015 brali, da nikoli ne bomo uspeli rekonstruirati predstav in znanj nepismenih kmetov o rastlinah, predavanje deloma rekonstruira njihovo znanje o traviščih. Kar zadeva znanje zemljiških gospodov in njihovih uradnikov, v ospredju referata ni vprašanje, katere knjige so imeli na policah; predavanje uporablja boljšo metodo, saj za ljubljanskega škofa Tomaža Hrena kot zemljiškega gospoda na podlagi osebnih zapiskov dokaže dejansko poznavanje agronomskega priročnika. Referat razlaga tudi vzroke za (ne)znanje.

Metod Benedik

OFM^{Cap}, zaslužni profesor, dr.

Metod.benedik@rkc.si

Pridigarska dejavnost kapucinov - Janez Svetokriški

Kapucinski red, ki je nastal le nekaj let po nastopu luteranizma, je za svojo poglavitno dejavnost kmalu privzel pridiganje. Redovne konstitucije iz leta 1536 so tej dejavnosti dale poglavitne smernice; zahtevajo, naj nihče ne oznanja svetne, človeške modrosti, ampak izključno božjo besedo, povzeto v Svetem pismu; za svoje pridige naj uporabljajo Sveto pismo. Najbolj znan kapucinski pridigar je pater Janez Svetokriški (1647–1714). Pet obširnih zvezkov pridig nam najbolj nazorno kaže, kakšnega kova je bil njihov avtor. Kakor se drži temeljnega načela za kapucinsko pridigo, za izhodišče imeti vedno božjo besedo, pa obenem v ponazarjanju te besede močno posega tudi v vsakdanje življenje svojih poslušalcev.

Stanislav Južnič

prof., dr., predstojnik Arhiva slovenske jezuitske province
juznic@hotmail.com

Vodilni slovenski razumnik iz Bohinja ob zatonu 18. stoletja

Knjige so celo v dobi svetovnega spleta osnovno merilo zmogljivosti nekega ljudstva. Knjižnice ostajajo ogledalo narodovega znanja, posamezni spisi pa so cvetke domiselnosti naših prednikov. Srednjeveški »samostan brez knjižnice je bil kot trdnjava brez orožarne«, danes pa je dobra knjiga toliko bolj zaščitni znak uspešne šole, ki Slovincem lahko pribori ugled.

Prispevek dokazuje, da smo Slovenci od nekdanj bolj cenili izobrazbo svojih sosedov: naši predniki so si zato omislili bogate knjižne zbirke. Kranjski politiki nikoli niso segali niti do pet svojim rojakom učenjakom – zato so številne knjižne zbirke iz slovenskih logov romale v tujino: Valvasorjeva v Zagreb, jezuitska med ognjene zublje, turjaška Bog ve kam, samostanske žrtve reform cesarja Jožefa II. pa deloma na Dunaj. Uporabniki knjižnic na Slovenskem pač niso bili krivi, da jih vsakokratna ljubljanska oblast ni znala zaščititi pred odtujitvami. Prepičla bera sodobnih slovenskih knjižnic v resnici nikakor ne zmanjšuje veličastnosti njihovih prednic. Daje upanje na boljše čase, ko slovenske gore list ne bo znal knjig le brati, temveč jih tudi čuvati za zanamce.

Vanja Kočevar

dr., asistent z doktoratom, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU
vanja.kocevar@zrc-sazu.si

Kranjske dedne poklonitve v zgodnjem novem veku

Sintagma dedna poklonitev označuje ritual umestitve novega vladarja, ki bi ga najpreprosteje opredelili kot »kronanje brez krone«, saj je bil značilen za dežele, ki niso uživale statusa kraljevine. Slovesni obred je temeljil na vzajemnih prisegah spoštovanja privilegijev oziroma zvestobe, ki sta si jih izmenjala deželni knez in stanovi. Poklonitve so se v zgodnjem novem veku iz poznosrednjeveških pravnih aktov razkošatile v pompozni baročni teater blišča absolutističnega deželnega kneza in z neverbalnim jezikom simbolne komunikacije odražale vsakokratno razmerje političnih moči med vladarjem in političnim razredom dežele – stanovi. Med letoma 1520 in 1728 je imela kranjska prestolnica Ljubljana desetkrat čast gostiti tovrstne dogodke, na razstavi Knjiga. Znanje. Razum. Od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800) pa smo si lahko ogledali tri eksponate, povezane z dednima poklonitvama cesarjema Leopoldu I., leta 1660, in Karlu VI., leta 1728. Čeprav zgodnjenovoveške dedne poklonitve v slovenski zgodovinski zavesti zavzemajo neprimerno manjše mesto od srednjeveškega ustoličevanja koroških vojvod, saj je obred pri Krnskem gradu in na Gosposvetškem polju do leta 1414 potekal v slovenskem, novoveške dedne poklonitve v Ljubljani pa v nemškem jeziku, te predstavljajo pomembno kulturnozgodovinsko dediščino slovenskega prostora.

Boris Kryštufek

prof. dr., muzejski svetnik, Prirodoslovni muzej Slovenije
bkrystufek@pms-lj.si

Triumf neznanja: Zgodovina narave na Slovenskem

Ko je Henrik Freyer v tridesetih letih 19. stoletja sestavljal seznam vretenčarjev Kranjske (delo je izšlo 1842), se je zadovoljil z imeni vrst, nahajališča je navajal le izjemoma. Takšni so bili pač standardi tistega časa. Šele proti koncu stoletja je natančna geografska opredelitev postala bistveni del prirodoslovne informacije, miniti pa je moralo stoletje, da nam je podatek o nahajališču vrste smiselno, če je postavljen v natančen časovni okvir. Freyer je svoje delo utemeljil z ohranjenim materialom, ki pa je bil večinoma uničen v Kranjskem deželni muzeju, Narodnem muzeju in nazadnje v Prirodoslovnem muzeju Slovenije. Zato istovetnosti Freyerjevih imen danes ne moremo več preveriti. Čeprav imamo pisno delo o biodiverzitetni komponenti v prvi polovici 19. stoletja za približno polovico današnje Slovenije, je naše znanje izredno slabo podprto s preverljivimi dejstvi. Ko proučujemo 18. in 17. stoletje, je pisnih dokumentov še manj, materialnih dokumentov pa sploh ni. To so objektivne danosti, ki določajo okvir vsakomur, kogar zanima zgodovina narave. Teh sicer ni veliko, ta panoga je na Slovenskem redke konjiček. Neznanje nas niti ne onesrečuje, saj se ga sploh ne zavedamo.

Štefan Vevar

dr., muzejski svetnik, Slovenski gledališki inštitut, Ljubljana
stefan.vevar@slogi.si

Gledališče na Slovenskem med renesanso in razsvetljenstvom

V tem besedilu se bom posvetil razmerjem med koreninami, iz katerih se je v dveh razsvetljenjskih zamahih naposled razvilo slovensko posvetno gledališče, zgledom, ki so mu na tej poti pomagali, in družbenim razmeram, ki so mu to omogočile. Pri tem se bom osredotočil na pomembnejše mejnike v razvoju, ki se kažejo na prehojeni poti, od gledališča protestantizma do gledališča razsvetljenstva. Prelomnice se kažejo na več ravneh: v prehodu iz sakralnega v posvetno gledališče; prehodu iz gledališča pod milim nebom v gledališče v dvorinah; v spreminjajočih se razmerjih med latinskim, nemškim in slovenskim jezikom oziroma v postopni emancipaciji slovenskega odrskega jezika; med gledališčem gostujočih in gledališčem domačih komedijantov; v zatonu predmoderne in z razsvetljenstvom uglašene vzpona moderne. V ospredju mojega razmišljanja bo tudi kompleksna veriga vplivov, ki izhajajo iz nemške srednjeveške drame, iz katere se je najprej razvila v gosto temo zavita slovenska srednjeveška duhovna drama, pozneje pa še gledališče protestantizma, jezuitstva in kapucinstva, kar je naposled pripeljalo do Linhartovega v kali zatrtega razsvetljenstva in na koncu do ustanovitve Dramatičnega društva v Ljubljani, kot dejanja zapoznelega razsvetljenstva.

Mojca Ferle

muzejska svetnica, Mestni muzej Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane
mojca.ferle@mgml.si

Ženska ročna dela: vzgoja in prestiž

Izdelovanje ženskih ročnih del v samostanih in gradovih je v virih potrjeno že v srednjem veku. Temu lahko sledimo tudi v zgodnjem novem veku. V predavanju se osredotočam na Ljubljano, kjer sta v 17. in 18. stoletju delovala dva ženska redova: red klaris (1657–1782) in red uršulink (1702–).

Znanje in veščine izdelovanja ročnih del so v Ljubljano prinesle že prve redovnice ob ustanovitvi samostanov. Tu so bila ročna dela kot sestavina vzgoje in učnega načrta sredstvo za preganjanje grešne lenobe, tako redovnic kot gojenk. Enako zasledimo tudi pri posvetni vzgoji plemiških deklet. Izdelovanje ročnih del v odrasli dobi postane način preživljanja prostega časa. Mojstrsko izdelana ročna dela so bila znak ugleda in družbenega statusa. Plemenite gospe so jih večkrat darovale za cerkveno bogoslužno opremo.

Matej Klemenčič

redni prof. dr., Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani
matej.klemencic@ff.uni-lj.si

Podoba baročne Ljubljane v umetnostni zgodovini

Umetnostnozgodovinske raziskave baročne Ljubljane od poznega 19. stoletja naprej prestolnico Kranjske običajno predstavljajo kot postopno razvijajoče se umetnostno središče, ki je bilo razpeto med vplive italijanskih in srednjeevropskih umetnostnih središč in ki je svoj kakovostni vrhunec doseglo v prvih desetletjih 18. stoletja. Posamezni pisci so pri tem izpostavljali različne osebe, skupine in dogodke, kot npr. Janeza Vajkarda Valvasorja, Janeza Gregorja Dolničarja, Academio operosorum, gradnjo nove stolnice, Francesca Robbo in štiri baročne slikarje. V referatu bo predstavljena zgodovina umetnostnozgodovinskih raziskav baročne Ljubljane, s poudarkom na posameznih konceptih in mitih, ki so se pri tem generirali, ter spremembe v pogledih na to obdobje po intenzivnih raziskavah, opravljenih v zadnjih treh desetletjih.

Kakšen je torej danes pogled na baročno Ljubljano, njen pomen v širši regiji in na njene glavne protagoniste?

Ana Pokrajac Iskra

višja kustosinja, Mestni muzej Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane
ana.iskra@mgml.si

Stenske poslikave glavne dvorane gradu Križ pri Komendi

V zbirki Mestnega muzeja Ljubljana se poleg Jelovškovih fresk z dvorca Zalog pri Moravčah, ki so bile restavrirane in predstavljene javnosti z razstavo in katalogom, nahaja tudi peščica Mayrjevih fresk, ki so jih približno ob istem času sneli s sten dvorca Križ pri Komendi. Njihovim opisom lahko sledimo v Steletovi topografiji Kamnika, zanimivo pa si jih bo ogledati in narediti poskus njihove ikonografske interpretacije.

Irena Žmuc

dr., muzejska svetnica, Mestni muzej Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane
irena.zmuc@mgml.si

Collegium Theresianum, Terezijanišče, in Ksaver grof Auersperg

Od konca 17. stoletja so se že začele uveljavljati razsvetljenske ideje, ki so iskale "odrešenje" v zaupanju v sile razuma. Le-ta in znanstveni izsledki so utrjevali pot prihodnosti v nasprotju z doslej uveljavljeno cerkveno doktrino.

Razsvetljena vladarica Marija Terezija se je ozrla po drugih razsvetljenih evropskih dvorih in ustanovila novo, cesarsko akademijo. Leta 1746 je palačo Favorita na Dunaju, kjer je umrl njen oče Karel VI., prodala jezuitom, da bi v njej vzgajali plemiške dečke za uradniško in znanstveno kariero. Theresianum, Terezijanišče, je delovalo na osnovi stroge selekcije ter visokih pedagoških in znanstvenih standardih.

Med prvimi gojenci Terezijanišča so bili tudi kranjski plemiči, med njimi Auerspergi. Po sledi muzealije, računa za *recreation* Ksaverja grofa Auersperga iz leta 1765, sledimo zgodovini Terezijanišča, učnemu programu, gojencem in Schellenburgovim štipendistom iz Kranjske.

Mateja Kos

docentka, dr., muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije
mateja.kos@nms.si

Žiga Zois in keramika

Poleg porcelana so v 18. stoletju izumili še en keramični material, namreč beloprsteno keramiko. Razvili so jo v Angliji, v Staffordshiru. Material je primeren za ulivanje v kalup, strojno serijsko proizvodnjo, kar je pomenilo precej nižjo ceno izdelkov kot pri drugih vrsteh keramike, ki jih je bilo treba oblikovati ročno. To je eden od razlogov, da so se tovarne beloprstene keramike po Evropi razširile bistveno hitreje kot tovarne porcelana.

Prva tovarna beloprstene keramike na slovenskih tleh je bila leta 1790 ustanovljena v Gradišču v Ljubljani. Čez pet let jo je prevzel Žiga Zois.

Zois je natančno raziskal postopke izdelave te vrste keramike, preučil je tudi angleško literaturo o tehničnih postopkih in jih preizkusil v praksi. Zato ni nenavadno, da je bila njegova tovarna takrat najpomembnejša na ozemlju današnje Slovenije, izdelki pa so presegali raven marsikatere srednjeevropske tovarne.

Zaposloval je vrsto specializiranih delavcev, ki so opravljali dela v različnih fazah proizvodnega procesa; med njimi so bili tudi že oblikovalci.

Okrog leta 1816 je zaradi ukinitve kontinentalne zapore, kar je povzročilo močno konkurenco angleških tovarn, tudi Zoisovo podjetje začelo nizati primanjkljaje, zato ga je leta 1817 prodal.

Zvonka Zupanič Slavec

prof. dr., dr. med., Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Univerza v Ljubljani

zvonka.zupanic-slavec@mf.uni-lj.si

Umiranje na porodni postelji: prva zdravstvena - babiška - knjiga v slovenskem jeziku

Za zdravje vsakega naroda je posebnega pomena uporaba nacionalnega jezika. S tem je približano razumevanje strokovnih vsebin, predvsem laikom, a tudi zdravstveni strokovnjaki so s pridobitvijo slovenskega medicinskega izrazoslovja bolnikom lažje razložili bolezen, njen potek in zdravljenje. Prvo poljudnoznanstveno knjigo, pisano v slovenskem jeziku, smo Slovenci dobili leta 1782 z babiškim učbenikom Antona Makovica Prafhanja inu odgovori czeŕ Ufhegarftvu (Vprašanja in odgovori o babištvu).

Z njo je Makovic opravil pionirsko delo, saj je na osnovi nemškega babiškega dela to prevedel v slovenski jezik in z njim oral terminološko ledino ter postavil temelje slovenskemu porodniškemu jeziku. Zaradi visoke umrljivosti porodnic in otrok ob porodu je knjiga predvsem babicam prinašala dragoceno znanje. Źelja po boljšem knjižnem jeziku je po Japljevi knjižni reformi leta 1788 pripeljala do prenovljenega prevoda in druge izdaje, naslovljene Ufhegarske bukve sa babize na defheli. Obe knjigi sta bili po vseh slovensko govorečih deželah dolgo referenčni za babištvo.

**Kniga. Znanje. Razum.
Od protestantizma do razsvetljenstva
(1500–1800)**

Znanstveni posvet ob razstavi

7. in 8. oktober 2020

Mestni muzej Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane

Zanj:

Blaž Peršin, direktor

Organizacijski odbor:

**Irena Žmuc, Mojca Ferle, Eva Bolha, Ana Modic,
Aleksander Hribovšek, Urša Karer**

Uredili:

Mojca Ferle, Irena Žmuc

Jezikovni pregled:

Alenka Klemenc

Fotografije:

Andrej Peunik

Oblikovanje in prelom:

GiaDesign

Tisk:

Tisk Žnidarič, d.o.o. Kranj

Naklada:

150 izvodov

Ljubljana, 2020

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.85(497.4)"1500/1800"(082)

ZNANSTVENI posvet ob razstavi Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500-1800) (Ljubljana)

Program in povzetki referatov / Znanstveni posvet ob razstavi Knjiga, znanje, razum : od protestantizma do razsvetljenstva (1500-1800), 7. in 8. oktober 2020, Ljubljana ; [uredili Mojca Ferle, Irena Žmuc ; fotografije Peunik Andrej]. - Ljubljana : Mestni muzej, Muzej in galerije mesta Ljubljane, 2020

ISBN 978-961-6509-64-0

1. Ferle, Mojca

COBISS.SI-ID 304532480

9 789616 509640

ISBN 978-961-6509-64-0

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Organizacija Združenih
narodov za izobraževanje,
znanost in kulturo

Unescovo
kreativno mesto
od 2015

Ljubljana2025
European Capital of Culture
Candidate City